

La popularització dels mites catalans. Víctor Balaguer i Manuel Angelon

Magí SUNYER

Universitat Rovira i Virgili
magi.sunyer@urv.cat

Els últims anys de la dècada de 1850 i els primers de la següent van resultar determinants per al desenvolupament de la Renaixença. També fou quan la recuperació de la llengua catalana com a instrument apte per a tots els usos es va lligar amb l'establiment d'una galeria de mites nacionals i amb el progressiu afermament d'una consciència de poble que al cap del temps va desembocar en el catalanisme organitzat.¹ Aquesta connexió no s'havia produït abans, en el cicle romàntic, la construcció d'un sistema míticosimbòlic que va acabar identificant el catalanisme internament i externa s'havia iniciat, a partir de la segona meitat dels anys trenta, molt majoritàriament, en textos escrits en llengua castellana, en la novel·la històrica catalanitzada temàticament, no lingüísticament, per Joan Cortada –o abans, amb *El caballero del Cisne*, de Ramon López Soler?- i en el teatre històric, amb assumptes de la història del país a partir dels drames de Jaume Tió i Noè.

En efecte, la literatura romàntica, afavorida pel predomini del corrent historicista a Catalunya, va jugar un paper important en la definició i la divulgació d'una galeria mítica pròpia, però, fins a finals dels anys cinquanta, la presència de la llengua catalana es limitava a la poesia, i encara de manera molt minoritària, malgrat la crida i l'exemple de Lo Gaiter del Llobregat de 1839-41. A partir dels anys quaranta, amb un Rubió i Ors potser descoratjat i, en qualsevol cas, absent de Catalunya durant més de quinze anys, uns escriptors més joves agafaven el relleu en el progressiu conreu de la poesia en català i, sobretot, empenien amb molta més determinació l'establiment dels referents propis. Durant els anys quaranta, cinquanta i bona part dels seixanta, Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer van contribuir més que qualsevol altre intel·lectual de l'època a la construcció d'un imaginari que va acabar imposant-se i que en bona part encara utilitzem. Durant aquests més de vint anys, van escriure peces dramàtiques, llibres d'història fortament contaminada per la llegenda, impressions de viatge i poesies –gairebé sempre en castellà, insistim-hi: tot i això, amb una diferència notable, Bofarull escrivia poesia en català des dels primers anys quaranta;² Balaguer no en va publicar fins al 1857–; tots dos van treballar per la restauració dels Jocs Florals de Barcelona; tots dos van aplegar sengles antologies de poesia catalana contemporània; Bofarull, a més, va publicar la primera novel·la contemporània en català. En aquestes dècades decisives, l'acció intel·lectual de Bofarull i de Balaguer en l'establiment d'una mitologia pròpia no és comparable a la de ningú més.

Consolidació i popularització d'uns processos

A partir de la segona meitat dels anys cinquanta, el ritme d'aquest doble procés s'accelera molt. Francesc Fontbona situa l'esclat de pintors joves que destaquen per les «composicions pictòriques que reivindiquen la història de Catalunya»³ entre 1856 i 1857; també llavors les

¹ Magí Sunyer. *Els mites nacionals catalans*. Vic, Eumo Editorial, 2006. Aquesta intervenció forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, i del projecte HUM 2006-13121/FILO del Ministeri d'Educació i Ciència. En els textos prenmatius citats he actualitzat l'ortografia.

² Antoni de Bofarull. *Poemes. Estudi i edició de Xavier Vall*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1996.

³ Francesc Fontbona. «Un Fortuny jove, nacionalista i romàntic». *Revista de Catalunya* 29, 1989, p. 112.

evidències literàries significatives s'acumulen i se succeeixen. Per la banda del fulletó, per exemple. El 1857 es publicava la novel·la de Manuel Angelon *Un Corpus de Sangre o Los fueros de Cataluña*, que s'ocupa de dos cicles mítics d'extraordinària potència i que va tenir una continuació directa amb *El pendón de Santa Eulalia o Los fueros de Cataluña* (1858), del mateix autor, i amb *Don Juan de Serrallonga* (1858), de Víctor Balaguer –precedida, el mateix any, per una versió dramàtica molt popular, de títol idèntic–, i *La bandera de la muerte* (1859),⁴ també de Balaguer, acabada per Antoni Altadill. Després ens ocuparem d'aquesta sèrie de llibres extensos que coincideixen en el moment històric, en els anacronismes i en les abusives llicències de tota mena i que potencien i combinen mites de tanta repercussió com el bandolerisme i la Guerra dels Segadors. Sumem-hi que l'any 1858 es publicaven –sembla que sempre enquadrades juntes– tres novel·les històriques la primera de les quals duia l'encapçalament «Cròniques catalanes».⁵ L'epígraf sembla que indiqui una voluntat d'iniciar col·lecció –potser una mena d'Història de Catalunya novel·lada– que per alguna raó no devia tenir continuïtat. Aquí sí que la temàtica era medieval: Borrell II, Ramon Berenguer el Vell i el príncep de Viana.

El teatre en castellà d'autor català també contribuïa a aquesta acumulació de personatges significatius mitificats. A més del Serrallonga de Balaguer, en el mateix any 1858, Francesc Morera publicava *Fueros i desafueros*, seqüela teatral de les novel·les d'Angelon,⁶ i Víctor Balaguer *Ausias Marc*, drama sobre el poeta medieval que se centrava en la seva relació amb el príncep de Viana, i que, per tant, incidia sobre un període conflictiu considerat crucial per al declivi de la nació. L'any 1856, Manuel Angelon s'havia sumat, des d'un enfocament lateral, a la popularització del mite de Jaume I amb *La Verge de les Mercès*, el primer drama romàntic escrit en català.

La gran novetat d'aquest mateix moment històric fou la generalització progressiva del català literari. Després de dècades de calma, els esdeveniments es van precipitar. El primer estadi, i potser el més determinant, fou la restauració dels Jocs Florals de Barcelona, l'any 1859. Sabem que comptava amb uns precedents i s'ha presentat com el final d'etapa d'un procés fins aquell punt molt poc esperonat per urgències.⁷ Des del certamen de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona de l'any 1842, havien passat gairebé vint anys. Una altra vegada, Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer, omnipresents, van actuar de manera decisiva per aconseguir la celebració del certamen, amb articles a la premsa que reclamaven el retorn de la institució. El mèrit de l'esforç definitiu correspon a Bofarull,⁸ però hi havia un pas previ imprescindible perquè el retorn de la

⁴ Manuel Angelon. *Un Corpus de Sangre o los fueros de Cataluña*. Barcelona, I. López, 1857. Manuel Angelon. *El pendón de Santa Eulalia o los fueros de Cataluña*. Barcelona, I. López, 1858. Víctor Balaguer. *Don Juan de Serrallonga o los bandoleros de las Guillerías. Drama en cuatro actos y un prólogo*. Barcelona, Salvador Manero, 1858. Cito a partir d'una edició de la traducció catalana de Balaguer mateix: *Don Joan de Serrallonga. Drama en quatre actes i un pròleg*. Barcelona, Salvador Bonavia, 1911. Víctor Balaguer. *Don Juan de Serrallonga*. Barcelona, Salvador Manero, 1858. Cito a partir de l'última edició de la traducció catalana de Valeri Serra i Boldú: *Don Joan de Serrallonga*. Barcelona, Curial, 1988. Víctor Balaguer i Antonio Altadill. *La bandera de la muerte*. Barcelona, Salvador Manero, 1859.

⁵ Juan de Dios de la Rada Delgado. *Crónicas catalanas. D. Ramon Berenguer (el Viejo), conde de Barcelona*. Barcelona, Salvador Manero, 1858. G. S. y F. J. O. *Cain y Abel. Crónica provenzal del siglo X*. Barcelona, Salvador Manero, 1858. Alvar Méndez de Ribera. *El príncipe de Viana. Novela histórica original*. Barcelona, Salvador Manero, 1858.

⁶ Francisco Morera. *Fueros y desafueros. Drama histórico en cuatro actos*. Barcelona, Salvador Manero, 1858.

⁷ Josep Miracle. *La restauració dels Jocs Florals*. Barcelona, Aymà, 1960.

⁸ Jordi Ginebra. *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1988, p. 171-

institució medieval acabés no essent una simple cerimònia de reconstrucció arqueològica, calia que els Jocs es convoquessin per a composicions en llengua catalana. M'interessa poc en aquest moment dilucidar si es van convocar per a poesies en català precisament per esperit arqueològic o no, importa més que si els Jocs van adquirir importància històrica va ser pel seu paper en la recuperació de categoria social de la llengua catalana. Perquè s'esdevingués així calia esvair el dubte de si era possible convocar-los només en català, la incògnita de si hi podia haver prou participació en aquest supòsit. La publicació de l'antologia *Los trovadors nous*, tot just l'any 1858, deixava sense arguments els escèptics i els burletes: cinc-centes pàgines de poesies cultes contemporànies en català, la més antiga de les quals era *La Pàtria*, d'Aribau, resultaven una demostració suficient; els Jocs podien ser monolingües, una decisió transcendental. També ho fou la publicació, l'any 1862, de *L'orfeneta de Menargues o Catalunya agonitzant*, d'Antoni de Bofarull, per la qualitat d'inaugural de la novel·la contemporània en català, i per la potenciació de dos mites positius, Joan Fiveller i Jaume d'Urgell, en oposició, en grau diferent, amb l'entronització de la dinastia Trastàmara, la qual, en la construcció mítica nacional obre la primera esclatxa de crisi en l'edifici de la plenitud. És el moment de fer notar que la majoria dels llibres relacionats fins ara van obtenir una bona acollida popular. L'antologia de Bofarull fins i tot va suscitar la demanda per part de l'editor d'un nou recull de característiques similars que va atendre Balaguer amb *Los trovadors moderns*; les novel·les d'Angelon i Balaguer van tenir segones parts, edicions successives i traduccions posteriors al català, amb l'amplificació de l'efecte que aquest èxit va suposar. És destacable el paper de la casa editorial de Salvador Manero en aquesta popularització.

Aquesta evolució de la Renaixença a finals dels anys cinquanta i la història de la construcció mítica estan íntimament connectades. Les antologies de Bofarull i Balaguer i els successius anuals dels Jocs Florals, juntament amb la regularitat de publicació de poemaris en català que inauguraven, no afermaven únicament la llengua literària, sinó que constituïen els receptacles més habituals de literatura mitificadora. Les englantines dels Jocs, hereves de la secció «Pàtria» de les antologies, van conformar un repertori míticosimbòlic regular. Al seu escalf es van originar les fites més destacades del tractament de personatges i gestes pretèrits i es va fer possible l'aparició de poetes de la categoria de Jacint Verdaguer i Àngel Guimerà.

Per a la consolidació dels dos fenòmens que se'ns entrelliguen en aquest examen, els anys finals de la dècada dels cinquanta encara van aportar dues novetats més, una que potser hi tingué una repercussió immediata i l'altra que significa un inici. Em refereixo a la guerra del Marroc de 1859-60, que va suscitar abundosa literatura de patriotisme, bàsicament espanyol però també subsidiàriament català. En una altra ocasió he mostrat la revitalització del mite imperial que s'hi va operar, a partir de la identificació dels voluntaris catalans amb els almogàvers medievals i del general Prim amb Roger de Flor,⁹ però l'abundància de referents mítics catalans –al costat dels espanyols– no es limitava als de l'expansió per la Mediterrània sinó que n'inclouïa d'altres, com Jaume I. Les peces dramàtiques pamfletàries d'Antoni Ferrer i Fernández en van plenes, els llargs reportatges de la guerra elaborats per Víctor Balaguer, també, així com el periòdic bel·licista *El cañón rayado* i fins i tot la *Gazeta militar*. Pere Anguera considera que aquesta febrada estava composta per «espanyolisme exhibicionista i catalanitat soterrada»¹⁰ i els Jocs de 1860 es van sumar al patriotisme literari amb un premi específic dotat per Pascual Madoz per a composicions sobre la presa de Tetuan per part dels voluntaris catalans.

175.

⁹ Magí Sunyer. *Els mites*, p. 176-183.

¹⁰ Pere Anguera. *Els precedents del catalanisme*. Barcelona, Empúries, 2000, p. 288.

El segon fenomen va tenir una repercussió molt més profunda. En aquells mateixos anys, una colla de joves republicans que es reunia en un pis del carrer d'Escudellers i a la rebotiga de la rellogeria de Frederic Soler començava l'activitat literària. Entre altres, hi assistien Frederic Soler, Conrad Roure, Albert Llanes, Valentí Almirall, Gonçal Serraclara i un no tan jove Josep Anselm Clavé, el nucli del futur catalanisme republicà. És prou conegut que llavors Soler va escriure dues paròdies de la literatura sobre la guerra, *La botifarra de la llibertat* i *Les píndoles de Holloway o La pau d'Espanya*, i que en els anys següents ell i altres dramaturgs del seu grup van practicar abundantment la paròdia de drames o de peces líriques d'actualitat, que aquesta activitat particular del seu taller l'any 1864 va accedir als teatres d'estiu i, com a conseqüència de l'èxit esclatant que va aconseguir, a les programacions regulars¹¹ i que ben aviat el teatre català va passar de l'encaixonament humorístic a ocupar tots els registres. La facúndia, la capacitat proteica i l'èxit de Soler i dels altres dramaturgs van proporcionar un públic estable a les produccions en llengua catalana. A més de les paleses repercussions que per a la Renaixença tingueren, van significar una inflexió doble en l'afermament d'una mitologia pròpia. En aquests mateixos anys, perquè aquesta mitologia va demostrar prou vigor per ser objecte de paròdia, la prova del nou de la popularitat –no es pot parodiar allò que no és molt conegut–, en les peces sobre la guerra d'Àfrica i en les dues peces clandestines sorgides del grup, una, amb tota probabilitat, obra de Pitarrà mateix, *Don Jaume el Conqueridor*, paròdia picant del *Don Jaime el Conquistador* d'Antoni Altadill, l'altra potser obra de Conrad Roure i que situa en un bordell de Montpeller el llegendari episodi dels orígens del rei per antonomàsia, *Don Pere d'Aragó o sigui l'engendrament de don Jaume*. Es tracta, en aquests casos, d'una constatació del coneixement d'una mitologia i de la seva amplificació. Més profunda, i una mica, no gaire, més tardana, va resultar la conquesta del drama històric per a la llengua catalana per part del grup de Soler. Recordem que Soler, l'any 1864, al mateix temps que la peça humorística més coneguda d'aquesta època, *L'esquella de la torratxa*, feia representar –amagat rere un pseudònim, el drama històric en castellà, de tema català, *Juan Fiveller*. Recordem que dramaturgs espanyols –entre els quals destaca Antonio García Gutiérrez per les seves obres sobre les Germanies i, sobretot, pel celeberrim *El trovador*, parodiat pel grup de Pitarrà amb *Lo cantador* i que va servir de base per a la famosa òpera de Verdi– havien tractat temes catalans en drames ben cèlebres. Ben aviat, Soler practicava el gènere en català, i el teatre català, amb Pitarrà al capdavant com a escriptor i com a empresari, es convertia en el més eficaç transmissor i consolidador de mitologia nacional catalana, arribant a capes àmplies d'espectadors de totes les poblacions del país. No oblidem la difusió limitada dels llibres de poesia i dels productes erudits, ni que a través de Soler i els seus la mitologia històrica catalana penetrava amb força en els cercles republicans, en la direcció ideològica que va trobar la definició doctrinal a *Lo Catalanisme*, de Valentí Almirall. És aquest grup el que també va impulsar el periodisme popular en català, a partir de la publicació d'*Un tros de paper*, que va servir de marc al desenvolupament de la prosa costumista. La Renaixença estava en ple funcionament, i a partir de llavors la galeria de mites nacionals catalans es va consolidar amb la literatura en català fins al canvi de cicle que va suposar el Modernisme. Aquesta acceleració d'un procés –que fins aleshores havia transcorregut amb tanta parsimònia que fins i tot podríem dubtar a l'hora d'anomenar-lo procés– entre finals dels anys cinquanta i mitjans dels seixanta ho havia fet possible.

Bandolerisme, democràcia i revolució

¹¹ Carme Morell. *El teatre de Serafi Pitarrà*. Barcelona, Curial – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

Fins als anys cinquanta, la literatura de recreació històrica havia estat bàsicament medievalista, en consonància amb unes preferències romàntiques clares. Les excepcions més notables provenien del tractament, patriòtic i exaltat, de la Guerra de Successió en la novel·la *Enrique i Mercedes* (1840), de Joan Illas, i del drama *Lo conceller en cap* (1848), de Josep Pers i Ricart. Va ser en aquesta dècada, i en els cercles progressistes, que es va generar la mitificació de l'esperit rebel català associat a la defensa del constitucionalisme que s'extingí amb el decret de Nova Planta. Qui va insistir una i altra vegada en aquesta connexió va ser Víctor Balaguer, i l'assumpte es degué divulgar entre els assistents a la tertúlia del Cafè Nou de la Rambla, la coneguda com dels «bullanguers», de la qual formaven part, entre altres i a més de Balaguer, Francesc Camprodon, Eusebi Pascual, Manuel Angelon i Lluís Cutxet. Sembla que fou aquest darrer, amb qui Balaguer havia travat una amistat intensa a partir dels primers anys cinquanta, «el que l'havia engrescat en el coneixement de la història de Catalunya i el que havia posat les bases del seu catalanisme».¹² Així Víctor Balaguer va començar a publicar treballs històrics, llegendaris i excursionístics, en periòdics com *El Sol* (1850), *Diario de Barcelona* (1850-54), *La Corona de Aragón* (1854-56), *La Ilustración* (1856) i *El Conceller* (1856) o en llibres com *Bellezas de la Historia de Cataluña* (1853), en el camí cap a la seva popular –des del subtítol– *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1863). Balaguer hi buscava una justificació històrica del seu projecte polític progressista, fonamentat en una monarquia limitada per la constitució. La condició democràtica, dintre dels marges de l'època, del sistema de govern català medieval ja havia estat defensada exaltadament per Antoni de Bofarull en el drama *El Consejo de Ciento* (1846), i hi va insistir, amb un major desplegament de mitjans, a *L'orfeneta de Menargues*. Víctor Balaguer la va convertir en l'eix central de la seva concepció de Catalunya. En la continuada reivindicació del model polític de la Corona d'Aragó, alhora federalista, pactista i constitucionalista, va posar l'accent en les revolucions catalanes dels segles XV (guerra contra Joan II), XVII (Guerra dels Segadors) i XVIII (Guerra de Successió). A la *Historia de Catalunya* va fer encaixar aquest esquema en la teoria dels independents, segons la qual Catalunya seria una idea essencialment associada a la llibertat, que s'hauria manifestat en la revolta i la revolució en períodes d'opressió o d'amenaça de pèrdua de llibertat –els esmentats, però fins i tot la revolta d'Indíbil i Mandoni– i, en la plenitud de la nació, en l'establiment d'un sistema constitucional que limitava el poder reial i donava veu al poble –el qual es defensava en cas d'abús, a través dels seus representants, com ara Francesc Vinatea o Joan Fiveller. L'essencialització d'aquest concepte va dur Balaguer a l'extrem d'afirmar que Catalunya va associada a la llibertat, i que quan la llibertat desapareix també s'esvaeix la pàtria. És el que jo he denominat «mite democràtic». A més de les publicacions que ja s'han citat, en aquests anys cinquanta, la teoria es manifestava en llibres específics com *La libertad constitucional* (1858), de Balaguer, i *Cataluña vindicada* (1858), de Lluís Cutxet.¹³ Pocs anys més tard, Balaguer reiterava aquesta concepció quan afirmava que la llengua i la literatura catalanes només havien pogut tenir «vida resplendent i culta»¹⁴ en períodes de llibertat política i l'aplicava a la Renaixença: «la literatura moderna catalana és l'expressió del sentiment vivament despertat d'una nacionalitat i d'una llibertat perdudes, i, al mateix temps, l'esperança de temps millors en una restauració de nacionalitats

¹² Joan Palomas i Moncholí. *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*. Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa, 2004, p. 69.

¹³ Lluís Cutchet y Víctor Balaguer. *Cataluña vindicada. La Ciutadela de Barcelona*. Barcelona, Imprenta nueva, 1858. L'obra, però, és de Cutchet. Balaguer mateix ho diu a *Esperansas y recorts*. Barcelona, Jaume Jepús, 1886, p. 35. En canvi, sí que és de Víctor Balaguer *La libertad constitucional*, Barcelona, Jepús & Villegas, 1858.

¹⁴ Víctor Balaguer. *Esperansas*, p. 31.

ibèrica».¹⁵ En aquesta sintonia s'escrigueren el drama sobre Ausias Marc, el recorregut llegendari per la història de Catalunya *Amor a la patria*, de Víctor Balaguer, i les novel·les d'Angelon i de Balaguer sobre Rocaguinarda i Serrallonga en què tot seguit ens centrarem.

És prou conegut que el Romanticisme català, després d'uns anys trenta de pugna entre un sector més conservador i historicista i un altre més progressista i revolucionari, va quedar en mans del primer, amb Manuel Milà i Fontanals com a cap d'escola i representants tan notables com Joaquim Rubió i Ors, Marian Aguiló o Antoni de Bofarull. L'aportació d'aquests escriptors a la construcció de l'imaginari català fou considerable, a través de la Història, de l'erudició, del folklore i de la literatura. Víctor Balaguer va suposar una rectificació parcial i progressista d'aquest Romanticisme historicista i folklorista. Només parcial. Polígraf actiu des de molt jove, va practicar gran part de les possibilitats que l'escriptura del seu temps li proporcionava. Ja s'ha apuntat que fou a partir dels primers anys cinquanta quan es va interessar per la Història de Catalunya i quan va començar a publicar, compulsivament, articles i llibres de tema o trasfons històric o llegendari, de vegades barrejat amb l'excursionisme, i amb una voluntat expressa d'utilitzar la Història per argumentar el seu ideari polític. Balaguer era activíssim i entusiasta, i no tenia grans escrúpols d'erudit. Ell fou qui, a partir de mitjans dels anys cinquanta, a través de tota mena d'escrits de dimensions i conformació diversa, va donar un impuls decisiu a l'establiment i la popularització d'una mitologia nacional catalana. Les quatre novel·les i el drama sobre el bandolerisme del barroc que llavors van publicar Manuel Angelon i Víctor Balaguer hi van aportar un important pes específic.

Víctor Balaguer es devia adonar de les possibilitats del bandoler Serrallonga per a la seva construcció mítica a mitjans de la dècada. A *Bellezas de la Historia de Cataluña*, de 1853, no hi para esment, i això significa que llavors per a ell Serrallonga no significava res d'important. Tot just quatre anys després es comença a publicar la sèrie de fulletons d'Angelon i de Balaguer que glorifiquen Perot Rocaguinarda i Joan Sala, àlies Serrallonga, i el bandoler del segle XVII, singularment el segon, esdevé un dels mites vertebrals de l'imaginari català. Malgrat totes les evidències, perquè la mitificació no necessita certificacions documentals. Balaguer passa per ser el descobridor de les potencialitats del bandoler del barroc, però resulta innegable que *Un Corpus de Sangre*, de Manuel Angelon, és un any anterior. No crec que calgui capficar-se gaire en aquesta qüestió d'ordre. Segons Xavier Torres,¹⁶ Balaguer va entrar en contacte amb Serrallonga l'any 1858, arran de l'adaptació escènica d'una de les versions del ball popular, però convé tenir present que Balaguer i Angelon eren amics, companys de tertúlia i d'ideologia –ni que, anys després, Angelon evolucionés cap al republicanisme i Balaguer s'oposés explícitament a la Primera República–; el bandolerisme podia ser tema de conversa entre ells dos o en el grup que es reunia periòdicament. Dues qüestions adquireixen més relleu que no pas aquesta: la primera és que, malgrat que la qualitat dels fulletons d'Angelon és superior a la dels balaguerians, l'èxit del drama i de la primera de les novel·les de Balaguer va ser més gran que el de les d'Angelon, que no fou escàs; la segona, que el mite que ha perdurat és el de Serrallonga. Segons un comentarista de l'època, *Un Corpus de Sangre* va obtenir tan «numerosa subscripció que ha merecido [...] dos ediciones antes de terminarse»,¹⁷ i en ple segle XX, el 1930, es publicava en traducció catalana d'Antoni Calderer Morales; *El pendón de Santa Eulalia* havia estat publicada el 1920, traduïda per Pere Buxareu. Superior fou la rebuda dispensada a la novel·la *Don Juan de Serrallonga*, de

¹⁵ *Ibidem*, p. 77.

¹⁶ A Montserrat Garrich, Lenke Kovács, Francesc Massip i Xavier Torres. *Serrallonga, Déu vos guard*. Prats de Lluçanés, Centre d'Estudis, 2004, p. 73.

¹⁷ La cita és de Gregorio Amado Larrosa. Extret de Pere Anguera, *Els precedents*, 267.

Víctor Balaguer, segons Palau Dulcet, una «obra de gran éxit»,¹⁸ amb cinc edicions fins a 1871, com a mínim una altra els anys 1937-38, un plagi en francès de 1860 i una traducció catalana de Valeri Serra i Boldú, reeditada el 1988. El drama del mateix títol es va editar no menys de nou vegades entre 1858 i 1913, i la traducció catalana de l'autor unes quantes més; en una i altra llengua, va pujar als escenaris durant dècades. També de *La bandera de la muerte* Palau afirma que es va reimprimir unes quantes vegades. Fins llavors, cap altre vehicle de transmissió de mitologia catalana no havia aconseguir una acceptació popular tan gran, immediata i perllongada en el temps.

La justificació i l'enaltiment de l'heroisme del proscrit en la literatura romàntica no necessita gaire argumentació, n'hi ha prou a recordar l'obra de Walter Scott o Friedrich Schiller. Tanmateix, tant Angelon com Balaguer van considerar necessari un ennobliment explícit de Rocaguinarda i Serrallonga. Els van presentar com a personatges de comportament i distinció exquisits, fins i tot al mig del Montseny o de les Guïlleries, injustament perseguits per la justícia –una justícia corrompuda–, i, a més, els van convertir en membres de famílies aristocràtiques que s'havien hagut de refugiar a les muntanyes per emprendre la venjança per injúries rebudes. Potser no caldria anotar que un i altre utilitzen tots els recursos del fulletó romàntic: misteri i intriga, fantasmes i disfresses, desaparicions i anagnòrisis i el més detonant, amb una utilitat precisa, l'anacronisme, imprescindible per a la connexió d'aquests bandolers amb l'altre gran assumpte que certificarà definitivament la noblesa del bandit, la participació en una guerra patriòtica, la que hauria pogut alliberar Catalunya del jou del rei d'Espanya, la guerra de separació o dels Segadors.

El 1640 feia gairebé trenta anys que Rocaguinarda s'havia acollit al perdó reial –d'aquí segurament el rebuig de Roca com a heroi per part de Balaguer, que el qualifica de venut, traïdor o penedit–¹⁹ i sis que Serrallonga havia estat ajusticiat, però això no fou suficient per evitar que Angelon convertís Roca en agent del Corpus del Sang i de la guerra, sovint en connivència amb Pau Claris i amb Pere de Tamarit. Tampoc perquè, ni que Balaguer no gosés fer exercir aquesta comesa a un Serrallonga del qual havia descrit l'execució ignominiosa en la primera novel·la, reservés aquesta funció a Joana, la seva viuda venjativa, aliada amb una misteriosa societat patriòtica, la Germandat de la Mort de la qual forma part el seu lloctinent Fadri de Sau. És així que els bandolers esdevenen peces determinants de la Guerra dels Segadors i que la revenja particular i la col·lectiva s'entrellacen.

Aquestes novel·les dediquen molt d'espai a justificar la bondat dels bandolers. Els herois, Roca i Serrallonga, són descrits com els personatges més excepcionals, generosos i valents del seu temps, i, a *El pendón*, la noblesa dels bandolers és defensada davant de la reina d'Espanya, amb arguments de lector de Scott: «Señora, suplicoos que no echeis en olvido que los bandidos de Inglaterra sacaron de mas de cuatro apuros a Ricardo Corazón de León, el cual no por esto dejó de ser un gran soberano».²⁰ No hi falten, però, les reflexions comparatives que permeten la idealització del passat i l'esborrament del nexa molest amb els bandolers del segle XIX, que els lectors potser havien patit: «Aquellos tipos de hombres, mezcla de vida bandolera no exenta de sentimientos hidalgos, aquellos capitanes de malandrines que con colores caballerescos merecieron ser citados y pintados por un Cervantes bajo un aspecto cortés y agradable, han desaparecido para dar lugar a unos bandidos vulgares, hambrientos de dinero mal ganado, y cuyos hechos se reducen a despojar a un arriero del producto de un aceite que vendió en un

¹⁸ Antonio Palau Dulcet. *Manual del librero hispanoamericano*, A, Barcelona, Librería Palau, 1948, p. 17.

¹⁹ Víctor Balaguer. *Don Joan*, novel·la, p. 21.

²⁰ Manuel Angelon, *El pendón*, p. 39.

pueblo de seis casas...»²¹ No hi manquen, tampoc, les constatacions dels avantatges del progrés. En definitiva, argumentava Angelon, el segle XIX duia imprès el segell de l'avenç, la guàrdia civil mantenia netes de bandits les carreteres i, sobretot, «la ilustración que cada día hace nuevas conquistas, el deseo de naturales y proporcionadas comodidades realizada por el trabajo del hombre laborioso a la vista del hombre indolente y vagamundo, el interés del individuo social que constantemente tiende a la asociación de la masa de los hombres útiles contra los hombres perjudiciales»²² acabarien amb les degenerades romanalles del banditatge. Som davant el presentisme constant de Balaguer, motor dels seus exemples històrics, presentisme que arriba a la caricatura quan, al drama, el fantasma del pare de Serrallonga avisa al seu fill que serà traït i executat perquè la causa per la qual s'ha rebel·lat, per justa que sigui, no correspon al seu segle, sinó que «sols alcançar-ho poden / futures generacions».²³

Als bandolers del Barroc se'ls atorga una significació directament política. Balaguer traça una línia divisòria ben clara entre les bandositats —«els nyerros, al nostre entendre, significaven l'esperit popular i liberal de l'època; els cadells representaven l'orgull aristocràtic i l'esperit de les prerrogatives i privilegis de la noblesa»—²⁴ que s'estén a la lluita patriòtica: «L'un defensava els drets de Castella, l'altre els de Catalunya: eren, doncs, el partit castellà, en lluita oberta i franca contra el partit català.»²⁵

En aquestes novel·les, Catalunya és presentada com el poble governat per una democràcia modèlica —«en las asambleas catalanas no prevalecía elemento alguno: la cuna como la espada, la ciencia como el arte compartían buenamente el gobierno de Cataluña, y en honor de la verdad sea dicho, ni el pechero tuvo que sufrir jamás humillación del gran señor, ni el noble hubo de sonrojarse una vez sola de la conducta del pechero».²⁶ El recordatori és constant: en un dels capítols d'*Un Corpus de Sangre* el narrador s'introdueix en una sessió parlamentària; després d'un discurs de Claris, de qui es diu que «cree que no hay felicidad posible en Cataluña mientras estemos unidos a Castilla.»²⁷, es fan afirmacions tan contundents com aquesta: «Antes de terminarse aquella sesión, el principado de Cataluña había dejado de pertenecer á la corona de España»;²⁸ la novel·la *Don Joan de Serrallonga* comença amb una diatriba contra la Ciutadella, qualificada com a funesta,²⁹ i contra Felip V, «rei d'ingrata memòria per als catalans».³⁰ En definitiva, per a Angelon i Balaguer, la Guerra dels Segadors constitueix un antecedent històric de la lluita de les forces de progrés vuitcentistes per tornar el poder al poble —quan mor el comte de Santa Coloma, Balaguer escriu: «Barcelona quedó en poder de su legítimo dueño: en poder de su mismo pueblo»³¹—, una lluita inaturable i d'abast universal, i d'aquí les al·lusions a l'opressió d'Irlanda o a la guerra de la Independència dels Estats Units d'Amèrica en les novel·les d'Angelon.

Víctor Balaguer, conscient de la potència dels mites, no es va deixar convèncer ni per evidències documentals ni pels atacs a la seva faula sobre els bandolers i va continuar defensant

²¹ *Ibidem*, p. 696-697.

²² *Ibidem*, p. 698.

²³ Víctor Balaguer. *Don Joan*, drama, p. 85.

²⁴ Víctor Balaguer. *Don Joan*, novel·la, p. 20.

²⁵ *Ibidem*, p. 19.

²⁶ Manuel Angelon. *Un Corpus*, 116.

²⁷ Víctor Balaguer i Antoni Altadill. *La bandera*, p. 147.

²⁸ *Ibidem*, p. 216.

²⁹ *Id.* *Don Joan*, novel·la, p. 9.

³⁰ *Ibidem*, p. 10.

³¹ Víctor Balaguer i Antoni Altadill. *La bandera*, p. 727.

la teoria d'un Serrallonga patriota i noble de sang i de fets. Amb el temps, la Història l'ha desmentit rotundament, però el bandoler, representat per Serrallonga, s'ha incorporat a l'imaginari catalanista amb el contorn que ell i Manuel Angelon van començar a traçar. No fou aquest l'únic guany d'aquell esclat literari a l'entorn del lladre de pas del segle XVII, sinó que va representar la primera assumpció popular d'uns herois de la història catalana amb la nova significació que el segle XIX podia proporcionar.